

Recenzie

HLAĎO, Petr: Profesionální orientace adolescentů: poznatky z teorií a výzkumů

Brno: Konvoj, 2012. 140 s.

Monografie „*Profesionální orientace adolescentů: poznatky z teorií a výzkumů*“ je výsledkem práce PhDr. Petra Hlad'oa, PhD., odborného asistenta z Institutu celoživotního vzdělávání Mendelovy univerzity v Brně. Jedná se o uznávaného autora, který se dlouhodobě věnuje výzkumu volby povolání žáků základních a středních škol, kariérové zralosti žáků, kariérovému poradenství, kariérové výchově a dalším tématům, které s předmětnou problematikou recenzované publikace souvisejí.

Cílem monografie je podat shrnující přehled teorií a výzkumů z oblasti rozhodování žáků základních škol při přechodu mezi nižším a vyšším sekundárním vzděláváním, a dále seznámit s longitudinálním výzkumným šetřením, jehož cílem bylo zjistit, jak žáci a jejich rodiče aktuálně prožívají a řeší volbu povolání na konci základní školy. Tento cíl je třeba hodnotit velmi pozitivně, neboť se zabývá přechodovým obdobím, kdy žáci poprvé přemýšlí o své vzdělávací dráze a profesní orientaci. Jak autor sám vhodně dodává, „volba povolání, kterou musí učinit žáci na konci nižšího sekundárního vzdělávání, není aktem ireverzibilním, jakákoliv revize či změna původního rozhodnutí je spojena s vynaložením značného úsilí“. Psychologickými výzkumy bylo prokázáno, že populace žáků základních škol ještě není pro toto důležité rozhodování dostatečně zralá, což vede v důsledku k tomu, že žáci nejsou schopni racionálně posoudit své předpoklady, porovnat je s objektivními požadavky vzdělávacího systému a světa práce a nalézt mezi nimi přiměřený kompromis.

Volba povolání tedy představuje pro řadu žáků poměrně složitý problém, a je nezbytné, aby na ní byli systematicky připravováni. Efektivní příprava by měla mít několik rovin: výchova žáků k volbě povolání v rámci formálního kurikula, poskytování informací a poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, příprava v rodinách, informování skrze masové komunikační prostředky aj. Poznatky o volbě povolání žáků na konci povinné školní docházky jsou tedy nezbytné pro edukační a poradensko-psychologickou praxi, kde jsou cílovou skupinou čtenářů publikace především učitelé a poradenští pracovníci. Poznatky prezentované v publikaci však využijí i rodiče žáků, kteří stojí před prvotní volbou povolání, případně tvůrci vzdělávací a školské politiky. Nezbytné je třeba dodat, že novějších odborných (nikoliv popularizačních) prací, které se věnují tomuto tématu, není na českém a slovenském knižním trhu mnoho. Významné jsou práce Š. Vendela (*Kariérní*

poradenství, Grada, 2008; *Výskum školskej a profesijnej orientácie žiakov*, Štátny pedagogický ústav 2007), E. Walterové et al. (*Přechod žáků ze základní na střední školu: pohledy z výzkumů*, Paido, 2009), J. Balcara et al. (*Zvolil jsem si techniku. Proč? Faktory výběru studijního oboru a střední školy*, Mendelova univerzita v Brně, 2011), část publikace E. Gajdošové a G. Herényiové (*Rozvíjení emoční inteligence žáků*, Portál 2006), příp. některé další.

Pozitivem monografie *Profesní orientace adolescentů: poznatky z teorií a výzkumů* je její komplexní přístup k problematice volby povolání, která není nahlížena jen z čistě pedagogického nebo pedagogicko-psychologického či poradenského hlediska, ale snaží se zachytit rozhodovací proces v širším sociálním kontextu. To se projevuje i ve vyvážené struktuře práce.

Úvodní část (číslovaná jako první kapitola) vhodně seznamuje čtenáře s problematikou volby povolání žáků základních škol, problémy v této tematické oblasti, náročností kariérového rozhodování a významem systematické přípravy žáků na tento rozhodovací proces. Nastíněn je i obsah práce a cílová skupina čtenářů.

Ve druhé kapitole je definován základní pojmový aparát, s nímž je v textu pracováno. Tato kapitola je pro zorientování čtenáře důležitá, neboť v odborné literatuře neexistuje konsenzus v používání pojmů jako jsou volba povolání, prvotní volba povolání, první směrová volba, volba střední školy, volba další vzdělávací cesty, volba další vzdělávací dráhy, profesní (či profesionální) orientace, kariérové poradenství, kariérní poradenství, profesní poradenství, poradenství pro volbu povolání; kariérová výchova, výchova k volbě povolání, výchova k profesi aj. Pojmy jsou v rukopise definovány precizně, definice se opírají jak o teoretické znalosti autora, tak relevantní odbornou literaturu. Autor k základním pojmům přidává i poměrně nový termín „dovednosti řízení vzdělávací a profesní dráhy“, s nímž se začínáme setkávat i v odborných textech, ale v pedagogické a psychologické praxi není zatím dobře znám.

Třetí kapitola podává exkurz do teorií volby povolání. Jsou zde představeny hlavní kariérové teorie, resp. přístupy kariérových teorií, které jsou rozčleněny na obsahové a procesuální. Zpracování kapitoly lze hodnotit vysoce pozitivně. Je v ní precizně charakterizována a specifikována koncepce kariérového vývoje člověka nejvýznamnějších světových autorů jako jsou F. Parsons, E. Ginzberg, D. E. Super, J. L. Holland, A. Roeová aj. Jistým úskalím je fakt, že kapitola mapuje kariérové teorie především v angloamerické oblasti. Její obsah by bylo možné rozšířit o poznatky z česko-slovenského prostředí (ty byly konstruovány především od 60. do 90. let minulého století), neboť jde o teritorium do jisté míry odlišné jak specifiky vzdělávacího a poradenským systémem, tak historickým vývojem, kulturou, tradicemi aj. Přes tuto připomínku lze v komplexním pohledu hodnotit kapitolu jako vyváženou a fundovaně zpracovanou.

Zařazení čtvrté kapitoly s názvem „Zhodnocení ontogenetických charakteristik a kariérové připravenosti adolescentů“ je vhodné pro pochopení problémů, s nimiž se žáci setkávají a dopadů vývojových zvláštností adolescentů na volbu povolání. Diskutovány jsou vlivy sociálního vývoje, vývoje zájmů a perspektivní orientace na kariérové rozhodování. Stručně je zhodnocena kariérová připravenost žáků a nastíněny překážky, které se vyskytují při volbě povolání. Autor z mnoha taxonomií překážek, ať se již jedná o teoretické modely či empiricky ověřené taxonomie, které byly v zahraniční odborné literatuře publikovány, popisuje taxonomii překážek volby povolání u populace amerických adolescentů navrhnoutou a empiricky ověřenou I. Gatim, M. Krauszovou a S. H. Osipowem v roce 1996. Přestože je tato taxonomie již staršího data, její význam dosvědčuje fakt, že je stále citována. Kapitulu uzavírá zhodnocení rizik volby povolání českých žáků, z nichž lze jmenovat malou informovanost o světě práce a jednotlivých povoláních, neznalost vzdělávacího systému, nedostatečný stupeň sebepoznání, krátkodobou perspektivní orientaci a nejasné představy o vlastní budoucnosti. Celkově lze říci, že kariérové připravenosti (zralosti) žáků je v našich podmínkách věnována malá empirická pozornost. To otevírá značný prostor zejména pro psychologicky orientovaný výzkum.

Kariérové poradenství pro žáky a jeho institucionální podpora jsou tématy páté kapitoly. Kapitola umožňuje zorientovat se v poměrně nepřehledném systému pomoci žákům a rodičům, která je při volbě povolání poskytována na školách (ve školních poradenských pracovištích), ve školských poradenských zařízeních, ale i v dalších institucích resortu práce a sociálních věcí. České výzkumy (mj. i výzkum prezentovaný v páté kapitole) potvrzují dlouhodobě nízké využívání poskytovaných poradenských služeb. Příčinami tohoto trendu jsou nízké povědomí rodičů a žáků o informačních a poradenských možnostech obou institucí (zde vidím význam kapitoly), malých nebo negativních zkušenostech s jejich využíváním a v nevyhovující dostupnosti.

Šestá kapitola seznamuje čtenáře s přípravou žáků základních a středních škol na volbu povolání v rámci formálního kurikula (tematický okruh Svět práce na základních školách a průřezové téma Člověk a svět práce na středních odborných školách). Informace využijí jak rodiče, aby se zorientovali v přípravě, tak poradenští pracovníci i sami učitelé.

Sedmá kapitola přináší přehled výsledků aktuálních výzkumů v České republice a zahraničí o aktérech spoluovlivňujících žákovu volbu povolání a profesní orientaci. Zaměřena je na vlivy rodiny, vrstevníků, učitelů a poradenských pracovníků. Diskutováno je téma autonomie žáka v tomto procesu, rozhodování a strategie rodičů směřující k ovlivnění žákových aspirací a rozhodování v závislosti na socioekonomickém statusu rodiny. Kapitola vznikla přepracováním studie, která byla autorem publikována v časopise

Pedagogická orientace v roce 2010 (roč. 20, č. 3), a rozšířením o poznatky z nových výzkumů.

Největší přínos monografie lze přikládat osmé kapitole, v níž Petr Hlad'o seznamuje s realizovaným kvalitativně orientovaným empirickým šetřením (s využitím designu případové studie) o rozhodování žáků základních škol a jejich rodičů při přechodu mezi základní a střední školou. Zhodnoceny jsou názory žáků a rodičů na roli aktérů při volbě povolání, popsány strategie uplatňované rodiči při volbě povolání a dílčí etapy rozhodování u žáků. Autor nezůstává pouze v rovině empirických poznatků. Výsledkem analýzy a syntézy dostupných teoretických materiálů, kurikulárních dokumentů a vlastních výzkumných závěrů je návrh longitudinálního programu profesní orientace. Vzhledem k vysoké selektivitě českého vzdělávacího systému je do této kapitoly logické zařazení poznatků o přijímacím řízení, které je u žáků stěžejním kritériem volby povolání. Autor zde seznamuje se strategiemi žáků a prožíváním období před a po přijímacím řízení na střední školy.

V závěru jsou shrnuty nejvýznamnější poznatky a podány návrhy pro změny jak v oblasti edukační, tak poradenské. Shrnutí je stručné, jasné a srozumitelné.

Domnívám se, že monografie „*Profesní orientace adolescentů: poznatky z teorií a výzkumů*“ Petra Hlad'oa představuje cennou monografii, která poskytuje průřez teorií a poznatků z výzkumů volby povolání. Jsem přesvědčen, že díky své srozumitelnosti nalezne své čtenáře nejenom v úzce vymezené skupině odborníků – výzkumníků, ale i v širším okruhu tzv. pomáhajících profesí. Jsou jimi výchovní poradci, školní a poradenští psychologové a sociální pedagogové. Předložený text by bylo možno použít i jako doporučenou literaturu ke studiu při přípravě budoucích učitelů na základních a středních školách.

Zdeněk Friedmann
Katedra technické a informační výchovy Pedagogické fakulty MU
Brno
Česká republika